

A „Haza” megszólítása

KARINTHY FRIGYES: HAZÁM ÉS „HAZÁM”

Karinthynak ez a kis publicisztikai remeklése először a *Nyugat* 1915. május elsejei számában jelent meg, majd pedig belekerült az 1918-as *Krisztus vagy Barabbás* kötetbe is. Ha poétikai-retorikai szempontból elemezzük, látszólag semmiféle meglepetést nem okoz. Karinthytól mindenki elvárja, hogy fölényesen okos legyen, okfejtése támadhatatlanul logikus, iróniája pedig metsző; stílusát illetően azonban különös elvárásaink nincsenek. Prózai művei jelentős részét illetően meglehetősen közmegegyezés látszott kialakulni az utóbbi években, melynek lényegét talán abban lehetne összefoglalni, hogy a múlt századi magyar irodalomnak ez a kétségtelenül roppant jelentős figurája nem volt nagy nyelvész. Pontosabban: nem törekedett valamiféle sajátos, felismerhetően egyedi prózaírói nyelv megteremtésére; mégpedig azért nem, mert többre tartotta a világosságot és az egyértelműséget a költőiségnél vagy a

megismételhetetlenül egyedi hang kialakításánál. Többen is szóvá tették prózájának visszatérő esztétikai fogyatékoságait: a példaszerűséget, a publicisztikusságot, olykor a kompozíciós hanyagságot (ez utóbbi feltehetőleg a megélhetési forrásként szolgáló írás kényszeréből eredt), de néha – talán meglepő módon – a nyelvi innováció hiányát is.¹

Barátja, Füst Milán találóan állapította meg, hogy Karinthy „az ötletek embere volt, s oly mértékben, hogy nála minden gondolat meg is maradt aztán ebben a formájában: az ötlet stádiumában, s már jellegénél fogva is.”² Különösen érdekes, hogy Franz Kafka, akinek egy magyar tisztelője (Klopstock Róbert) lefordított néhány Karinthy-elbeszélést, hasonlóképpen fogalmazott egy 1923-as levélben. „Magát a történetet igen jónak érzem, csak K.-nak ezek a históriái megannyiszor azt a kellemtlen benyomást is keltik, mintha az önmagában véve igen elfogadha-

tó ötlet az utolsó volna épp, vagyis a szegény ember a búcsúrajcártól szabadulna és az érmén kívül még az üres zsebét is látnunk kellene. Nem tudom, mi teszi ezt, mikor pedig írói gazdagsága kétségbevonhatatlan.”³ Az ötletek ráadásul többször is felbukkannak az életműben, más-más műfajban, vagy más megközelítésből feldolgozva. A Kafka által megfogalmazott olvasói hiányérzetnek poétikai magyarázata is van. Karinthy írói világa főleg tételekre, gondolat kísérletekre, megoldandó elvi és elméleti problémákra épül. Mélységesen racionalista alkata semmiféle termékeny homályt nem hagy írásai körül: ismeretlen nála az *aura* Walter Benjamin-féle fogalma. Az ötlet tűzijáték gyanánt sziporkázik, majd röviddel később kihuny. Az író minden „rejtélyre” megadja a rendkívül egyszerű megoldást, amely bármiféle bizonytalanságot kizár. Babits Mihály azután 1933-ban védelmére kel ennek az írói módszernek, mondván, hogy míg más szerzőknél az ötlet csak eszköz, „Karinthynál maga az ötlet a fontos, furcsaságaival vagy filozofikus érdekességével”. Ha belelényedne kidolgozásukba, „az ötlet csak veszítene ezáltal élességéből és meztelenségéből, meglepő, távlatokat nyitó villanásából, mely e novelláknak fő hatása, igazi ereje, s bizonyonnyal elég érték magában is”⁴. A megfogalmazás árulkodó: Karinthy írásai „bizonyonnyal elég értéket”

képviselnek; de akár lehetnének értékesebbek is.

Karinthy a kortársai „kritikusnak” tekintették, meghozzá a szó legtágabb értelmében (így nyilatkozik majd a *Krisztus vagy Barabbás* kötetről Kosztolányi is 1918-ban). A kritikákban és a paródiákban azonban különböző esztétikai és poétikai szemlélet nyilvánult meg. Ezt a kettősséget abban fedezhetjük fel, hogy míg kritikailag fenntartás nélkül védelmezi a *Nyugathoz* tartozó írók stílusromantikáját, túlzásait is, addig karikatúráiban gyakran kipelengérezzi azokat. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy Karinthy kezdettől tudatában volt a *Nyugat* általános jelentőségének – nemcsak az irodalom, hanem az egész magyar irodalmi élet szempontjából. Tisztában lehetett azzal is, hogy a konzervatív tábor stílusbeli kifogásai a *Nyugat* írói ellen világnézeti alapon magyarázhatók. Ezért védelmezte a kifejezés minden módjának szabadságát, néha még jobb meggyőződése ellenére is. Babits világitott rá éveken később, hogy „Karinthy stílusparódiája végső következtetésében az egyéni stílus ellen irányul”. Szerinte „a stílus annál jobb, mennél kevésbé egyéni”. Paródiáiban a tétel fordítottját igyekszik bizonyítani: a stílus annál rosszabb, mennél egyénibb. „Eretnek tétel és eretnek volt főként abban az időben, amikor Karinthy első irodalmi paródiái megje-

lentek.”⁵ Karinthy a *Nyugat* kritikusa is volt; mint ilyen, egy kisebbség tagja; paródiagyűjteményét viszont a legszélesebb olvasóközönség is elfogadta. A paródiák tehát sajátos módon a tágabb értelemben vett kanonizációt, illetve a konzervatív irodalmi ízlésen alapuló kánonok átalakítását is előmozdították.⁶ Egy másik értelmezés (Gintli Tiboré) Karinthy nyelvfelfogásából indul ki, és „nyelv és gondolkodás viszonyának – mai nézőpontból tekintve – kissé egyoldalúnak tetsző” koncepciójáról beszél.⁷ Beck András szerint a nyelv Karinthy-nál elsődleges funkcióját tekintve a gondolatok puszta közvetítése, a szó szerinti jelentések helyreállítása lenne.⁸ A poétikai megalkotottság, vagyis az irodalmiság sajátos jegyei az *Így írtok ti* lapjain ezért kommunikációs hibaként, egyfajta „zörejt” gyanánt jelennek meg. Az író ugyanis a nyelvet mindenkelelőtt a gondolkodás közvetítőjeként igyekezett kezelni, ebben a koncepcióban viszont a poétikai funkció csupán a közlés tisztaságát megzavaró elemként jelentkezhethet. Az irodalmi karikatúrák „paradox kivételességét” azonban éppen az biztosítja, hogy pontosan ezt a „nyelvi zörejt” és annak fontosságát teszik láthatóvá, vagyis utat nyitnak más típusú poétika-felfogások felé.⁹

Mi a helyzet mármost a publicisztikának azzal a sajátos műfajával, amelyhez a *Hazám* és „*Hazám*” is

tartozik, s amelyet bizvást nevezhetünk „irodalminak”, mivel a háborús tematika ellenére egy irodalmi-nyelvi példából indul ki? Idézem az első bekezdéseket. „Van nekem egy könyvem otthon, az ötvenes évek derekán jelent meg. Címe: »Díszemlény« – halványkék pakoló-papírra nyomva vagy kétszáz vers körülbelül ugyanennyi költőtől: annak a kornak lírája, egész lírai ideológiája – nevezzük egy kis túlzással korszellemnek, szóval az akkori irodalom, egy kornak és egy fajtanak a lelkiismerete, egy nemzedék hitvallása.

Ha jellemzés okáért citálni akarnék ebből a könyvből, tulajdonképpen fel kellene olvasnom az egészet: minden sora egy és ugyanazt az érzést, ugyanazt a szándékot fejezi ki, körülbelül ugyanabban a formában. Inkább elmondom, mondjuk, az egyiknek a tartalmát.

Lírai vers, a hazaszeretetről szól, mint a többi. Édes »hazám!« így szól a költő, én szeretlek téged, olthatatlanul és halálosan. Én tudom, hogy te nem szeretsz engem, édes hazám és talán nem is hiszed el nekem, hogy én téged hogy szeretlek. De majd elhiszed egyszer, ha haldokolva érted a csatatéren, vértajtékos ajkam utolsó, hörgő sóhaja ott vész majd a porba lábaid előtt és te nyakamra teszed lábadat és én, mielőtt meghalok, még egyszer megcsókolhatom.

A másik vers szintén arról szól, hogy a költő már igazán nem tud-

ja, mit tegyen, majd megőrül a »hazám!«-ért, semmihez nem tud fogni, mert reggeltől estig a »hazá«-ra gondol, amit a bolondulásig szeret és nem tudja megértetni vele, hogy mennyire szereti – meghalni nem lehet érte pillanatnyilag, tehát semmivel se bizonyíthatja halálos szerelmét – úgy látszik, kénytelen lesz az ivásnak adni magát, hogy kínozó honszerelmét elzsibbassza.

A harmadik verset még nem olvastam, de felteszem, hogy arról szól, hogy a költő nem tud aludni, mindig a hazára gondol, arra a bársonybarbna hajára és szívesen meghal, csak előbb egyszer a »hazám!«-nak a mögé a forró kis fehér fülcimpája mögé puszilhasson.”

AKarinthy által említett kötet 1861-ben jelent meg Brassóban, Khern Ede szerkesztésében, „számos magyar íróról s író közreműködésével”, „Malvina arczképével”. A kötetet a szerkesztő ugyanis gróf Niczky-Tarnóczy Malvina költőnőnek ajánlotta, aki a következő verssel nyitotta meg a művek sorát „Mely kebleinkbe oltád / A honfi érzetet: / Áldva légy örökké oh / menyei költészet. // Magyar költészet és zene / E kettő mindenem / E kettő nélkül üdvösség / számomra nem terem.” Mint látjuk, Karinthynek nem kellett nagyon túloznia, ezeknek a szövegeknek (mert prózai írások is vannak közöttük)

majd mindegyike önmaga karikatúrája. S noha – szemben Malvinával – néhányan a szerzők közül szerelmi érzéseket is próbálnak versbe venni, az alaphangnem valóban a hazaszeretet témája. Idézzünk még néhány sort Khern Ede bevezetőjéből is. „A vihar elmúlt, de sötét tervek a nemzetbe fojták a szellemerőt, önfeledten öltönyt, szívet cserélt, idegenbáb s rongy után kábultan szaladott a hősök ivadéka – őrangyalul csak a költő állt ott – elhagyta az élet kellem s kényelmeit, mert a haza szent ügye húzta, s ő nyelvet idomított...” „Költőink voltak az isten lelkétől ihletett férfiak, kiket elkülde népünk számára...” S végül, mint megtudjuk, a költő jóvoltából „öntudalomra ébrült a nemzet.”¹⁰ Karinthy cikkének igazi tétje természetesen nem ez a kiadvány, melybe beleolvastam, ahogy írja, „az ember elszörnyed és mentőkért kiabál”, majd elneveti magát, mert Freud nyomán rájön, hogy miről van itt szó. „Elnyomott és a tudat alá szorított libidó projiciálása a hazaszeretembe.” A nyilvánvaló Petőfieskedés, állapítja meg a „nyugodt szemlélő” szerepében, megmutatja, hova vezetett a »hazának” az a fogalmazása, „ahogy egy fiatal, rajongó, szláv származású költőzseni, egyébként szabadgondolkodó és világpolgár, megcsinálta nekünk, magyaroknak”. Odáig megy, hogy kimondja: ami az epigonok zengeményeiben morális imperatívusz, azért bizony

maga Petőfi a felelős (ha az esztétikai színvonalukért nem is hibáztatható).

Am Karinthynak nem ezekkel a fél évszázaddal korábban zöngicsélő ál-költőkkel van baja. „De ahhoz már nem lehet eléggé nyugodt és eléggé szemlélő az ember, hogy ezt a »Diszemplény«-féle hazafiságot – elképedve látom – itt valaki fel akarja főzni megint a régi fazekak fenekéről, abból az alkalomból, hogy katonai akcióban állunk egy másik nemzettel szemben – fel akarja főzni, konzervkockákat akar csinálni belőle és felkínálja, en gros, a hadseregnek. Mi, tisztességes és becsületes munkásai céhünknek, az irodalomnak, tisztelettel figyelmeztetjük az osztrák-magyar hadsereget, óvakodjék ezektől a hazafiságban utazó irodalmi posztócsalóktól: elnyűtt, elhordott, hasznavehetetlen és a mostani háborúnak meg nem felelő szöveget akarnak rásózni a nyakára. Arról nem is beszélek, hogy abba a szemérmetlen kotyvalékba, amit ezek az urak szellemi táplálékul gyártanak a szövetséges államok katonájának: negyvennyolcas honvédek feldarabolt csizmatalpát, kandírozott talpra-magyart és kuruc népdaltörmeléket aprítanak bele, hogy zamatosabb legyen – higgyük el nekik, hogy ezt nem gonoszságból, csak butaságból teszik, s hogy a »haza« szót nem politikai értelemben használ-

ják, hanem egy változatlan és politikai áramlatoktól független eszmét értenek alatta, melynek mindegy, ki ellen s ki mellett harcolok.” Hogyan jellemzi ezt a polemikus publicisztikai stílust egy másik nagy barát, Kosztolányi három évvel később, a kötet megjelenését követően? „Bíráló szemmel nézi az eseményeket és körülbelül olyan igazságokat mond, mint az örültek közt az épelméjű, döbbenetesen egyszerű és ésszerű megjegyzéseket, melyekre az örültek társasága semmiképp se jött volna rá. Ír például egy kis cikket a hazáról, elválasztja a hazafiság és a hazafiaskodás fogalmát, a fajszeretetet a nemzetieskedéstől, melyek annyira különböznek egymástól, mint a krisztusi jóság a papuralomtól.” Mint látjuk, ő is a kristálytisztá okfejtést és a gondolatmenet átláthatóságát és lehengerlő logikáját emeli ki: az „épelméjű” gondolkodását a nyilvánvaló többséget képviselő „örültekkel” szemben. Kosztolányi szerint ez a megszólalásmód kiterjeszhető egész írói munkásságára. „Fentebb azt állítottam, hogy ebben a könyvében a logika viszi a vezérszerepet. Kijelentésemet általánosíthatom. Karinthy egész munkásságának a józan ész, az észszerűség az ihletője és létrehozója. Akik felületesen ítélnének, lehet, hogy ezt csak afféle tetszetős paradoxonnak tartják s tudom, váltig csodálkoznak azon, hogy épp azt az írónkat nevezem leginkább

logikusnak és legkeményebben észszerűnek, ki a humorban tótágast állít mindent és irodalmi karikatúráival évekig neveltette az országot, másrészt pedig komoly novelláiban kaput nyitott a végtelenségnek s polgárjogot adott a túlvilágnak, a fantasztikumnak. Mégis mind a két téren, a humorban is, és a komoly elbeszélésben is szigorúan logikai s az erőssége mindig gondolati. Működését mint kritikus kezdte s első döntő és országra szóló sikerét mint kritikus aratta, az »Így írtok ti!«-vel, ezzel a jellegzetes kritikai munkával, melynek művészi, sőt tudományos értékét nem kisebbíti, hogy érzéketlen (és nem elvont) s népszerűségem, mely akkora, hogy sokan csak a karikatúrák után értesülnek az új irodalomról és csak a torzképet ismerik, az eredetijét nem.”

Ha elfogadjuk ezt a jellemzést, azt is el be kell látnunk, hogy Karinthy-nál aligha találkozunk azokkal a nyelvi-poétikai vonásokkal, amelyek az úgynevezett „kimeríthetetlen” irodalmi művek létrejöttében elsőrendű szerepet játszanak. Kosztolányi (nyilvánvalóan a legteljesebb jóindulattal és méltató szándékkal) összefoglalja a *Barabbás* című novella „tartalmát” is. „Másutt egy bibliai példázat formájában a tömeget mutatja be, melynek összetevő elemei, az emberek külön-külön okosak,

jóságosak és kedvesek, együtt azonban ostobák, gonoszak és utálatosak, olyanok, mint a mai és mindenkori emberiség.” A száz év előtti és a mai olvasóban egyként fölmerülhet, hogy ezek után miért is vennénk kézbe a novellát – hiszen mindent tudunk róla, ami lényeges. A költő-barátnak nyilvánvalóan nem jutott eszébe az *Így írtok ti* „Szinopszis – Amerikai szabadalom” című darabja. A „szinopszis” szó definíciója Karinthy szerint a következő: „műkivonat, amerikaiul: rövid és tömör tartalma regénynek, darabnak, oly célból, hogy a »producer« vagy »editor« képet kapjon róla, miféle áruval van dolga, s nyilatkozni tudjon, érdeklie egyáltalában, mint a szellemi tőzsde keresletének és kínálatának ismerőjét, a mű iránya, meséje, felesége.” Ennek megfelelően például az *Ezeregyéjszaka* szinopszisaként ezt olvassuk: „Nőgyűlölő fejedelmet felesége sokáig nem hagyja aludni, folyton mesél, míg végre megkegyelmez neki.”¹¹ A mi szempontunkból persze az a lényeges kérdés, hogy mi az, amit a Karinthy-novellából valóban „össze lehet foglalni”, s főként pedig az, hogy ezek után mi „marad” belőle?

Emlékeztetnék rá, hogy „maradék”, a „reste”, „restance” fogalmát Derrida – többek között – a romantikus művészetfilozófia tradícióját követve egyfajta esztétikai pszeudo-fogalomként emelte. Véleményem

szerint ez az orientáció termékeny- nek bizonyulhatna a Karinthy-írások értelmezésében. Nyilvánvalóan máshogyan kell megközelíteni a publicisztikai, és megint másképpen a (Kosztolányi szavával) „komoly” írásokat. De a közös kiindulópontul az szolgálhatna, hogy az értelmezés tisztázza az adott szöveg, mondjuk így, „logikai csontvázát”, valamint azt is, hogy ennél az írónál az esztétikai meritum feltárása nem valamiféle „titokfejtő” tevékenység. Karinthy nagyon gyakran folyamodik az allegorikus hangnemhez, vagyis életművének megközelítésekor hasznunkra lehet – Walter Benjamin nyomán – az allegória úgynevezett „rehabilitációja”. A *Barabbás*-novella egyetlen elemzésébe ezúttal nem vágnék bele, viszont megpróbálnám elmondani, hogy miért tartom publicisztikai és irodalmi „remekműnek” a *Hazám és „Hazám”* című írást.

Miután megtudtuk, hogy mi az, amit a cikk szerzője elutasít és mély- ségesen elítél, hangnemet vált: azonosul a világháború katonájának nézőpontjával, méghozzá a manipulálható és korrumpálható fogalmiságon *innen*. „A világháború katonájának nem is kell szó: mert ő megérett már arra, hogy megértse a fogalmat, amit ez a szó jelent. A szó csak kép és szimbólum – komplex valami, elvont fogalom; a világháború katonájának

nincs szüksége a komplexumra, hiszen a komplexumot alkotó elemeket külön-külön is apperceptiálni tudja. Neki senki se mondja, hogy a haza egy törrel átszúrt szív, vagy egy oltár, amit a szívben emeltem: mert ő tudja, hogy a haza barna föld és kék víz – a haza sok ház és sok legelő és sok ember – és köztük ő, ő maga – ő maga is egy kis darab haza. Őt ne kényszerítsék, hogy verset szavaljon a hazáról – saját magáról nem szavalhat az ember szerelmes verset, ugye? – a haza sohase hengegett és soha nem dicsekedett.” A haza spontán, mindenkinek a rendelkezésére álló érzésvilág, közvetlen apperceptió, amely nem szorul retorikai megerősítésre; erre személyes példát ad, egy berlini utazás emlékét, amikor meg kellett élnie az idegenben lét és az otthonlét kontrasztját. Aztán az írás hangneme észrevétlenül biblikussá, szinte prófétaivá emelkedik. „Megmondatott a régieknek: művészetet a te fajtád és nemzedet érzéseiből csinálj – és az ifjú hazafiak az események hatása alatt, mostanában teleszájjal kiáltják megint: minden igazi művészet nemzeti. Én pedig, aki nem azért jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem hogy azt betöltssem, azt mondom nektek: igaz, a művészethez való erőt abból a földből kaptad, amelyik kidobott magából – de a művészet nem az erő, hanem a mű, amit az erő létrehoz.” A nemzeti elem csupán eszköz a mű

létrehozására, önmagában nem elégséges az alkotáshoz; kell hozzá még valami, mert „egyet soha nem szabadna művésznak elfelejtenie: hogy szemedet, szádat és orrod szülődtől örökölted, de van valami, amit nem örököltél senkitől – ezt a valamit, ezt a mindent, amit így mondasz: én. A világ, művésznak, akkor kezdődött, mikor ő született, ez a szó – nincs apja, nincs anyja, nincsen fajtája és nemzetisége”. Ezeket a kötöttségeket és a belőlük származó energiákat a természet úgyis működteti, az alkotónak nem szabad tudnia róluk. „Mert ha tudsz róla s akarsz tudni róla: bizony mondom neked, elvész a gondolat s marad a pusztaság, üres hang, hazug frázis. Éppen ezért, úgy tűnik neked az olyan művész, aki dicsekszik vele, hogy ő alkotás közben sohase felejt el magyar mivoltát – mint az együgyű és ostoba ember, aki tenyerére ülve akarja megmérni magát, súlyos-e – vagy mint a hazug és szemérmetlen, aki azt mondja: most alszom, nem hallok, mit beszélsz.” A „bizony mondom neked”, „bizony mondom néktek” prófétai fordulatokra a beszélőt az jogosítja fel, hogy az egyetemes emberi megszólaltatását nevezi meg a művész feladataként; de nem a hegeli „rossz általánosságban” véve, hanem az egyszeri és megismételhetetlen énben újraszülve.

Az utolsó bekezdésben, amely a világháború magyar katonáját szó-

lítja meg, szinte záporoznak az olcsó hazafiasságot leleplező képek és fordulatok. „Világháború katonája: ezekre ne hallgass. Olcsó maszlaggal kötik be a sebedet és haldokló szemedre obulusnak hamis pénzt tesznek, amit visszadobnak odaát, mikor felmutatod: ezért haltam meg. Haldokló katonája a világháborúnak ott a lövészárkok fenekén – a távolból kiáltom feléd: ne tórd, hogy komoly és emberi sebedre cukrosvizet öntsön a kancsal, fisztulahangú Frázis. Ne tórd, hogy borbély-cé gért akasszon a fejed fölé, csókolózó galambokat és képecskét, mikor te búcsúzol.” A lezárás Radnóti hazaversét előlegezi évtizedekkel, hogy az utolsó mondatban szinte elcsukló hangon váltson vissza a beszélő megrendült hanghordozására: a haza nem más, mint a „föld, ház, ég, víz, kerítés, kis csibe, öreg paraszt, városi utca – és hogy te vagy a haza, haldokló katona, te vagy az, senki más, a te életed – amit nem honfibúból, nem talpramagyardból kockáztattál, hanem hogy halálos veszélyben volt, csak azért – világháború katonája, édes hazám, szegény, szegény hazám”. Idézzük fel most, mi volt az írás első mondata: „A dolog tudniillik így áll.” Ez még a „nyugodt szemlélő” hangneme – innen jut el, négy-öt hangnem és nézőpont-váltáson át az utolsó, szinte felzokogó félmondatig. Ez az érzelmi ív, amely *megmarad* mindenki-

ben, aki többször is elolvassa ezt az írást, nem ezért, mintha nem értené első olvasásra, hanem mert ez a színelvett tárgyilagosságtól induló, majd a

szenvedély különböző fokozatait megszólaltató hang magával ragadja. Túl a logikai belátáson, az esztétikai élményig.

JEGYZETEK

1. Gintli Tibor: *Karinthy Frigyes*. In *Magyar irodalom*. Főszerkesztő Gintli Tibor. Akadémiai Kiadó, 2010. 698–703.
2. Füst Milán: *Néhány fájdalmas szó Karinthy Frigyesről*. In F. M.: *Emlékezések és tanulmányok*, Magvető, 1967. 93.
3. Franz Kafka: *Naplók, levelek*. Európa, 1981. 749.
4. Babits Mihály: *Karinthy és új novellái*. In *Esszék, tanulmányok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. Második kötet, 405.
5. Babits Mihály: *Karinthy és a stíluskritika*. In *Könyvről könyvre, Esszék, tanulmányok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. Második kötet, 62.
6. Bónus Tibor: *Paródia, technika és az irodalom médiuma*. In *A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*. Szerkesztette Szegedy-Maszák Mihály és Veres András. Gondolat, 2007. 839–856.
7. Gintli Tibor: i. m. 699.
8. Beck András: *A gondolkodás börtönében: Kísérlet Karinthy Frigyes művészetének értelmezésére*. In *Uő: Nincs megoldás, mert nincs probléma*. Pesti Szalon – JAK, 1992. 9–19.
9. Gintli, i. m. 699–702.
10. *Színes könyv, Díszemlény*. Szerkesztette Khern Ede. Brassó, 1861. 7.
11. Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 280–281.

MEGJELENT!

TAKÁCS ERZSÉBET: *A szolidaritás alakváltozásai.*
Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon

A könyv megírását az a felismerés ösztönözte, hogy a pozitív értelemben elgondolt szolidaritás egyre gyakrabban jelenik meg a közbeszédben és a társadalomtudományi szakirodalomban is, miközben a kollektív cselekvés lehetőségei mindinkább beszűkülnek, és csak kis területekre összpontosulnak.

Napvilág Kiadó, 2400 Ft